

ედიმერ ფუტკარაძე¹

სოხუმის სახელმწიფო უნივერსიტეტი

<https://doi.org/10.52340/sou.2022.20.21>

სურვილის მნიშვნელობა სისხლისსამართლებრივი და კრიმინოლოგიური თვალსაზრისით

აბსტრაქტი. შესაძლებელია სხვადასხვა ადგილი მიუჩინოს სურვილს დანაშაულებრივ ქმედებაში დანაშაულის სხვადასხვა მოძღვრებამ და ზოგიერთ ქვეყანაში მის შესაბამისად მიღებულმა კანონმდებლობამ. ასევე განსხვავებულად შეაფასოს მისი მნიშვნელობაც. შეიცვალოს სურვილის ადგილი და როლი დანაშაულის ცნებაში. ყველაფერი სურვილით იწყება. თუ არ არსებობს სურვილი, მაშინ არც მისი შესაბამისი ქმედების ჩადენა ხდება. არ მოხდება ქმედების ჩადენა, არც მისი შეფასების აუცილებლობა იარსებებს. თუ ვამბობთ, რომ თანამედროვე სისხლის სამართალი არის ქმედების სისხლის სამართალი, მაშინ ისიც უნდა დავამატოთ, რომ სისხლის სამართლისათვის მნიშვნელოვანია არა ნებისმიერი ქმედება, არამედ ადამიანის ნებით (სურვილით) წარმართული ქმედება. მხოლოდ ასეთი ქმედება შეიძლება გახდეს სისხლისსამართლებრივი შეფასების საგანი და უარყოფითად შეფასდეს, გაიკიცხოს. ადამიანს ვერ გავკიცხავთ ისეთი ქმედებისათვის, რომელიც მისი ნებით, სურვილით არ ჩაუდენია.

მხოლოდ ცოდნაზე ან მხოლოდ სურვილზე დაფუძნებული ქმედება ვერ გამოიწვევს სრულფასოვანი პასუხისმგებლობის საფუძველს. ქმედების ჩადენის დროს უნდა არსებობდეს როგორც მისი ჩადენის სურვილი, ისე მისი გონებრივი გაცნობიერება (ცოდნა). მხოლოდ ასეთი ქმედებისათვის შეიძლება მოვთხოვოთ მის ჩამდენს პასუხისმგებლობა.

სათანადო სურვილისა და ცოდნის გარეშე ჩადენილი ქმედება ვერ იქნება სრულფასოვანი ადამიანურ-ფსიქოლოგიური თვალსაზრისით და შე-

¹ ედიმერ ფუტკარაძე, სამართლის დოქტორი, პროფესორი, სისხლის სამართლის მიმართულების ხელმძღვანელი.

საბამისად ვერც უარყოფით შეფასებას დაიმსახურებს სამართლებრივ-ნორმატიული თვალსაზრისით.

საკვანძო სიტყვები: სურვილი, კანონმდებლობა, ცოდნა, სისხლისსამართლებრივი, კრიმინოლოგიური.

Edisher Phutkaradze²
Sokhumi State University

The Importance of the Will From a Criminal and Criminological Point of View

Abstract. Different doctrines of crime and the legislation adopted in accordance with them in some countries may give different places to desire in the criminal act. Also evaluate its meaning differently. Change the place and role of desire in the concept of crime. Everything starts with desire. If there is no desire, then there is no corresponding action. There will be no action, no need to evaluate it. If we say that modern criminal law is the criminal law of action, then we should also add that not any action is important for criminal law, but an action directed by human will (desire). Only such an action can become the subject of a criminal assessment and be negatively evaluated and reprimanded. We cannot rebuke a person for such an action, which he did not commit with his will.

An act based on mere knowledge or mere desire cannot give rise to full liability. At the moment of committing an action, there must be both the desire to commit it and the mental awareness (knowledge) of it. we can demand the responsibility of the perpetrator Only for such an action.

An action committed without proper desire and knowledge cannot be full-valued from a human-psychological point of view, and therefore cannot deserve a negative assessment from a legal-normative point of view.

Key words: will, legislation, criminal, criminological.

შესავალი. თუ კარგად ჩავუღრმავდებით ადამიანური ქცევის თავისებურებებს, მით უმეტეს დანაშაულის ქმედებასთან დაკავშირებით, მოქმედს ჯერ სურვილი წარმოეშობა რაიმე ქმედების ჩადენის თაობაზე და შემდეგ იწყებს ამ ქმედების ე. წ. „სამართლებრივი ნიშნების“ თეორიულ-გონებრივ გააზრებას. სურვილი წინ უსწრებს ქმედების შემადგენლობისა და საერთოდ დანაშაულის ნიშნების ცოდნას.

რა თქმა უნდა, ეს უკანასკნელი არა ნაკლებ მნიშვნელოვანია დანაშაულებრივი ქმედების წარმატებით განსახორციელებლად, მაგრამ რა მნიშვნელობა ექნება ქმედების ნიშნების ცოდნას, თუ არ იქნება მისი ჩადენის

² **Edisher Phutkaradze**, Doctor of Law, Professor, Head of the Criminal Law Department.

სურვილი? ამდენად, პირდაპირი განზრახვით ჩადენილ დანაშაულებში სურვილი ცოდნაზე უფრო მნიშვნელოვანი და პრიორიტეტულია. თუმცა არსებობს განსხვავებული მოსაზრებაც ამ საკითხთან დაკავშირებით.

თავის მხრივ არა ნაკლებ მნიშვნელოვანია იმის დადგენა, თუ რა აღუძრავს მოქმედს დანაშაულებრივი ქმედების ჩადენის სურვილს, ნებას. რა არის მისი ქმედების ჩადენის მამოძრავებელი ძალა - მოტივი. აქ უკვე მივდივართ სურვილის ჩამოყალიბების, მიზეზების კვლევის აუცილებლობამდე, რაც მოითხოვს სისხლისსამართლებრივად განზრახვისათვის მნიშვნელოვანი ნების (სურვილის) კრიმინოლოგიური თვალსაზრისით გამოკვლევა - დახასიათებას.

განზრახ დანაშაულებში, განსაკუთრებით კი პირდაპირი განზრახვით ჩადენილ დანაშაულებში ხომ ერთ-ერთი უმნიშვნელოვანესი დანაშაულის ქმედების ჩადენის სურვილია, რომლის შემდეგ ხდება ამ ქმედების თეორიულ-გონებრივი გააზრება (შეცნობა - ცოდნა) და შემდეგ მისი განხორციელება (ხორცშესხმა, ჩადენა). ამდენად დანაშაულის ქმედების ჩადენის სურვილი-ნება ძალზე მნიშვნელოვანია კრიმინოლოგიური და სისხლისსამართლებრივი თვალსაზრისით.

1. გერმანულის გავლენა სხვა ქვეყნების კანონმდებლობაზე

აღსანიშნავია განზრახვის საკითხის მატალ აკადემიურ დონეზე დამუშავება გერმანულ იურიდიულ ლიტერატურაში და ქართულ იურიდიულ აზროვნებაზე გერმანულის გავლენა. ამის ერთ-ერთი მიზეზია რუსულ აზროვნებასა და ლიტერატურაზე უარის თქმის მოტივი. ეს შეიძლება იყოს ასევე საკუთარი ქართული სკოლის დამოუკიდებელი თვითმყოფადი მოსაზრებების სიმცირე. ამის გამო და რუსულ ლიტერატურაზე უარის თქმამ განაპირობა ქართულ მეცნიერთა მიმბაძველობა გერმანულ დოქტრინაზე (გამყრელიძე, 1998: 246-256).

დასავლური, განსაკუთრებით კი გერმანული მიღწევების გაცნობა კარგი და მისასალმებელია, მაგრამ ეს არ უნდა იქცეს თვითმიზნად. იმედია არ განაწყენდებიან ჩვენი გერმანული კოლეგები და ვიტყვი, რომ მხოლოდ მათ ნააზრევზე მიბაძვა და იქაური მოდელის გადმოტანა საკუთარი შემოქმედების გარეშე ჩვენი, ქართული სისხლის სამართალს სათანადოდ ვერ განავითარებს.

რომელიმე ქვეყნის სიძულვილზე (ამ შემთხვევაში რუსეთი და მისი სისხლის სამართლის კოდექსი და მეცნიერება) ან/და რომელიმე ქვეყნის მიბაძვაზე (ამ შემთხვევაში გერმანია და მისი სისხლის სამართლის კოდექსი და დოგმატიკა) დაყრდნობით შეუძლებელია საკუთარი მეცნიერებისა და მით უმეტეს კანონმდებლობის სრულყოფა და შემდგომი უწყვეტი განვითარება.

მე არ უარყოფ და პირიქით, მიზანშეწონილად მიმაჩნია სხვა ქვეყნებში არსებული მეცნიერული თუ საკანონმდებლო წარმატებების გაცნობა,

თუმცა ეს სრულებითაც არ ნიშნავს იმას, რომ მათ მიმბაძველებად ვიქცეთ და ყველაფერი იქაური „ბრმად“ გადმოვიტანოთ. გლობალიზაცია და სახელმწიფოთა შორის სამართლებრივი თანამშრომლობის აუცილებლობა მოითხოვს სათანადო მოცულობით სხვა ქვეყნის სამართლის არა მარტო ცოდნას, არამედ გამოყენებასაც კი. აღარაფერს ვამბობ სამართლის ნორმათა ჰარმონიზაციაზე. ეს ცალკე თემაა, რომელსაც ამჟამად აქ აღარ შევეხებით.

ყოველთვის საინტერესოა სხვაგან მიწლეული წარმატებებისა და მეცნიერული სიახლეების გაცნობა. ამის უარყოფა შეუძლებელია. თუმცა ეს უნდა იყოს საშუალება და არა მიზანი (მით უმეტეს თვითმიზანი). ეს უნდა იყოს საშუალება შემდგომი მეცნიერული განვითარებისათვის.

ყოველთვის მნიშვნელოვანი და უპირატესი იქნება საკუთარი, განსხვავებული და დასაბუთებული მოსაზრების შექმნა და შემდგომი შეთავაზება (მკითხველისა თუ მსმენელისათვის), ვიდრე მსოფლიოში ცნობილი ავტორიტეტების მოსაზრებათა გადმოცემა. ეს ისედაც კარგად ცნობილია სხვებისათვის. გერმანული სისხლის სამართლის მიღწევებზე, განზრახვის საკითხზე გერმანულ სისხლის სამართალში, იქ არსებულ აზრთა სხვადასხვაობაზე, ჩემი გერმანელი კოლეგები უფრო უკეთესად ისაუბრებენ, ვიდრე მე ან ნებისმიერი სხვა არაგერმანელი კოლეგა, რომელიც ჩემსავით გერმანულ სისხლის სამართლის მეცნიერებასა და კანონმდებლობას გაეცნო ან იქ - გერმანიაში ყოფნის დროს, ან გერმანული ლიტერატურა დაამუშავა, ან გერმანულ კოლეგასთან მსჯელობის შესაძლებლობა ჰქონდა ან სხვა საშუალებით შეძლო ეს.

როგორც უცხოელი, ისე, თვით გერმანელი კოლეგებისათვის საინტერესო იქნება ის, რაც ახალი ან თუნდაც უცხო და განსხვავებულია მათთვის და არა ის, რაც ისედაც ჩვენზე კარგად იციან ან შეიძლება იცოდნენ.

ვხელმძღვანელობ რა ამ მოსაზრებით და არა იმიტომ, რომ არ ვიცნობ ან საინტერესოდ არ მიმაჩნია ამ საკითხის გადმოცემა გერმანული მოდელის მიხედვით, შევეცდები საკითხი წარმოვაჩინო განსხვავებული კუთხით.

პირადად ჩემთვის და ბევრი ჩემი ქართველი კოლეგისათვის საკმაოდ კარგად არის ცნობილი და საინტერესოა გერმანულ ავტორთა კლასიკური შრომები განზრახვისა და სხვა საკითხთან დაკავშირებით. ჩვენთვის ცნობილია ისეთ ავტორთა შრომები, როგორც არიან: ჰ. იეშეკი, თ. ვაიგენდი, მ. მაიერი, ე. მეცგერი, გ. რადბრუხი, კ. როქსინი, ჰ. ველცელი, ჰ. ალვარტი, ე. დრეჰერი, რ. ფრანკი, ი. გოლდშმიტი, გ. იაკობსი, ე. შმიდჰოიზერი, ჰ. ვ. შუენემანი და ა. შ.³

³ აქ შეიძლება დასვეს სხვა ავტორების დასახელებაც.

II. ნებისა და ცოდნის ურთიერთდამოკიდებულებისათვის

ქმედების შემადგენლობის ნიშნების ყველაზე კარგი ცოდნა აქვთ სისხლის სამართლის დარგის მეცნიერებსა და პროფესორებს, მოსამართლეებს, პროკურორებს, ადვოკატებს და შეიძლება ითქვას, რომ ყველა ადამიანს, ვინც საკმაოდ განათლებული და გათვითცნობიერებულია სისხლის სამართლის მეცნიერებასა და კანონმდებლობაში. შეიძლება ვამტკიცოთ ან არც კი საჭიროებდეს მტკიცება ის, რომ ამ ადამიანებმა უკეთესად იციან ქმედების შემადგენლობის ნიშნები, ვიდრე მათზე ნაკლებად განათლებულმა ან ინფორმირებულმა მოქმედებმა, რომლებიც დანაშაულებრივი ქმედების შემადგენლობას ახორციელებენ.

ეს იმიტომ, რომ ამ უკანასკნელთ (თუნდაც შედარებით ნაკლებ) ცოდნასთან ერთად აქვთ ამ ქმედების ჩადენის *ნება (სურვილი)*, რაც არ აქვთ პირველთ. თუნდაც ეს არგუმენტი საკმარისია იმის დასადასტურებლად, რომ *განზრახვისთვის ცოდნაზე მეტად მნიშვნელოვანი სურვილია*. ვერც ერთ ცნობილ სისხლის სამართლის სპეციალისტს (თეორიტიკოსსა თუ პრაქტიკოსს), რომელსაც აქვს ქმედების შემადგენლობათა კარგი ცოდნა, ვერ დავუმტკიცებთ ქმედების შემადგენლობის ჩადენის განზრახვას. ეს იმიტომ, რომ მას არ აქვს განზრახვა, რადგან მას არ აქვს ამ ქმედების შემადგენლობის ჩადენის სურვილი (ნება).

ამდენად რაიმეს (ქმედების შემადგენლობის) ცოდნა არ გულისხმობს ან არ მოითხოვს აუცილებლად მისი ჩადენის *სურვილს*, მაგრამ (ქმედების შემადგენლობის ჩადენის) სურვილი აუცილებლად მოითხოვს შესაბამის ცოდნას, რომ ის განვახორციელოთ, წინააღმდეგ შემთხვევაში სურვილი მხოლოდ სურვილად დარჩება და მას მნიშვნელობა არ ექნება სისხლისსამართლებრივი თვალსაზრისით. ქმედების შემადგენლობის ჩადენის სურვილით იწყება და ყალიბდება განზრახვა, რომელიც შესაბამისი ცოდნით მის განხორციელებას გულისხმობს. *ქმედების ჩადენის სურვილის გარეშე მის შესახებ ცოდნის აუცილებლობა არ არსებობს. თუ არაფრის ჩადენა არ გვსურს, მაშინ არც შესაბამის ცოდნაზე ზრუნვა გვჭირდება*. მაგრამ თუკი რაიმეს ჩადენა გვსურს და გადაწყვიტე (თუ რატომ ეს ცალკე და არანაკლებ საინტერესო საკითხია), მაშინ აუცილებელი ხდება ჯერ მისი თეორიულ-გონებრივი გააზრება და დაგეგმვა (ცოდნა) და შემდეგ მის შესაბამისად მოქმედება, პრაქტიკული განხორციელება.

ქმედების შემადგენლობის ჩადენის სურვილი განხორციელებისათვის მოითხოვს შესაბამის ცოდნასა და მოქმედებას. მაგრამ (ქმედების შემადგენლობის) ცოდნა, თუკი არ იქნება მისი ჩადენის სურვილი, სულაც არ მოითხოვს მოქმედებას. ამდენად, *პირის ქმედების წარმმართველი ნება - სურვი-*

ლია, თეორიული ცოდნა ქმედების შემადგენლობის შესახებ და მის შესაბამისად პრაქტიკული მოქმედება კი სურვილის ახდენის საშუალება.

ყოველთვის მთავარი და მნიშვნელოვანია სურვილის შესაბამისად ქმედების ჩადენის გადაწყვეტილება, იმის გააზრება გინდა თუ არა ქმედების ჩადენა. რა უფრო მნიშვნელოვანია, იმის ცოდნა რა გინდა (ქმედების შემადგენლობის ნიშნების ცოდნა) თუ იმის დაზუსტება გინდა თუ არა საერთოდ ეს ქმედება (ქმედების ჩადენის სურვილი)?

არა მხოლოდ განათლებულმა ადამიანმა, არამედ ნებისმიერმა ადამიანმა შეიძლება იცოდეს კონკრეტული დანაშაულის ქმედების ნიშნები, მაგრამ ეს სულაც არ ადასტურებს მის განზრახვას. ეს იმიტომ რომ ის არ ახდენს ამ ცოდნის რეალიზებას. ცოდნის რეალიზაცია ხდება სწორედ სურვილის შემთხვევაში. სურვილი წარმართავს და გამოიყენებს ცოდნას სასურველი ქმედების ჩასადენად. სწორედ კონკრეტული ქმედების ჩადენის მიხედვით შეიძლება ვამტკიცოთ თუ რისკენ იყო მიმართული ქმედება. ქმედების შემადგენლობის ჩადენის მხოლოდ სურვილი და ცოდნა სათანადო გამოვლენის გარეშე სისხლისსამართლებრივად საინტერესო არ არის. ქმედების შემადგენლობის ჩასადენად კი, პირველ ყოვლისა, მისი ჩადენის ნება უნდა არსებობდეს, რომ შემდეგ დაიწყოს სურვილის (მისაღწევად) სათანადო თეორიული ცოდნის შესაბამისად კონკრეტული პრაქტიკული ქმედების განხორციელება.

ცოდნა ადამიანს შეიძლება ჰქონდეს ან შეიძინოს ნებისმიერ საკითხზე და მათ შორის ქმედების შემადგენლობის ნიშნებზე, მაგრამ მხოლოდ ცოდნა თავისთავად რეალიზაციის, გამოყენების გარეშე რაიმე შედეგს არ იძლევა. ცოდნის გამოსაყენებლად (და თუნდაც მის მისაღებად) საჭიროა მისი რეალიზაციის ნება (სურვილი) და შესაბამისი პირობები. ცოდნის როგორც მიღებას, ისე მიღებული ცოდნის გამოყენებას ანუ გააქტიურებას ახდენს სურვილი, ამის ნება.

ამიტომ ადამიანის ცოდნის პრაქტიკაში სასურველი მიმართულებით წარმართული მისი გამოყენების ნება - სურვილია. ვფიქრობ, რომ ეს მსჯელობაც ადასტურებს სურვილის დიდ და უპირატეს, უღაო მნიშვნელობას განზრახვის დასამტკიცებლად. თუმცა კოლეგებს შეიძლება ჰქონდეთ განსხვავებული მოსაზრება განსხვავებულ არგუმენტებზე დაყრდნობით. ჩემი ხედვა კი ამ საკითხთან დაკავშირებით ასეთია. სხვა არგუმენტების მოყვანაც შეიძლება ამ საკითხთან დაკავშირებით, თუმცა ვერ ვხედავ ამის მიზანშეწონილობას. ყველა მათგანი იმის დამტკიცება - დასაბუთებას ემსახურება, რაც უკვე გამოვთქვი, კერძოდ იმას, რომ სურვილი უპირატესი და ქმედების წამმართველია, მათ შორის დანაშაულებრივი ქმედების.

III. დანაშაულებრივი ქმედების ჩადენის სისხლისსამართლებრივი და კრიმინოლოგიური სურვილი

დანაშაულებრივი ქმედების ჩადენის *სურვილი* შეიძლება იყოს ზოგადი და კონკრეტული. როდესაც მოქმედს აქვს რაიმე დანაშაულის ჩადენის სურვილი, მნიშვნელოვანია დადგინდეს *რატომ სურს, რა სურს და როგორ სურს*. პირველი ორი (რატომ და რა სურს) არის დანაშაულის ჩადენის ზოგადი სურვილი, რომელიც მნიშვნელოვანია კრიმინოლოგიური თვალსაზრისით. რამ განაპირობა სურვილის ჩამოყალიბება და რისი ჩადენის სურვილი გაუჩნდა მოქმედს. მაგალითად, მოქმედმა სიძულვილის გამო გადაწყვიტა A-ს მკვლელობა. მოქმედს აქვს A-ს მკვლელობის სურვილი. ეს არის ზოგადი ხასიათის წინმსწრები სურვილი, რომელიც მოქმედს აქვს კონკრეტული ქმედების ჩადენამდე. ის თუ *როგორ სურს* თავისი სურვილის ასრულება, არის კონკრეტული ქმედების ჩადენის სურვილი, რომელიც ასევე მოითხოვს ამ ქმედების ჩადენისათვის აუცილებელ ცოდნას. თუმცა როგორც უკვე აღვნიშნეთ, *სურვილი წინ უსწრებს ცოდნას და მის გამოყენებას*. სწორედ კონკრეტული სურვილის არსებობისა და რეალიზაციისას იწყება დანაშაულის ჩადენა. სწორედ ეს კონკრეტული სურვილია განზრახვისათვის მნიშვნელოვანი და მისი შემადგენელი ნაწილი.

ზოგადი სურვილი დანაშაულის ჩადენისა (რატომ მსურს და რა მსურს), რომელიც ასევე მნიშვნელოვანია მოქმედისათვის სურვილის ჩამოსაყალიბებლად, სანამ კონკრეტული ქმედების ჩადენის სურვილში არ გადაიზრდება, სისხლისსამართლებრივად და ამდენად განზრახვისათვის მნიშვნელოვანი არ არის.

ეს არის კონკრეტული სურვილისათვის აუცილებელი და წინმსწრები სურვილი. თუკი არ ექნება მოქმედს დანაშაულის ჩადენის სურვილი ზოგადად (მაგალითად, არ სურს A-ს მოკვლა), მაშინ მას არც კონკრეტული ქმედების ჩადენის სურვილი ჩამოუყალიბდება, არ იფიქრებს იმაზე, თუ რა ქმედებით მოიყვანოს თავისი სურვილი სისრულეში. *სწორედ კონკრეტული ქმედების ჩადენის ჯერ სურვილი და შემდეგ ცოდნა არის განზრახვისათვის მნიშვნელოვანი*. როგორც გსურს ნიშნავს კონკრეტული ქმედების ჩადენის სურვილს, რომელსაც ამ ქმედების ნიშნების ცოდნაც სჭირდება.

მაგრამ სანამ კონკრეტულ სურვილზე (როგორც გსურს) გადავა მოქმედი, და აქვს ქმედების ჩადენის ზოგადი სურვილი (მაგალითად სიძულვილის გამო A-ს მკვლელობა - რატომ სურს და რა სურს გაარკვია თავის თავში), მას ჯერ კიდევ არ სჭირდება ქმედების შემადგენლობის ცოდნა, რადგან ჯერ არ გადაუწყვიტია როგორ სურს ქმედების შემადგენლობის ჩადენა. ეს კი იმაზე მიუთითებს, რომ კონკრეტულ სურვილამდე (როგორც სურს) უნდა არსებობ-

დეს ზოგადი სურვილი (რა გსურს და რატომ გსურს). სწორედ ამ პერიოდში შეიძლება დანაშაულის პრევენცია, მისი აღკვეთა, სანამ კონკრეტული სურვილის რეალიზაცია დაიწყება.

ამდენად, სურვილის გამიჯვნას ზოგად და კონკრეტულ სურვილად აქვს პრაქტიკული მნიშვნელობაც. კრიმინოლოგიური თვალსაზრისით ყოველთვის მნიშვნელოვანია დანაშაულის გამომწვევი მიზეზის დადგენა, რათა შემდეგ მისი აღმოფხვრის გზით ვიბრძოლოთ დამნაშავეობის წინააღმდეგ. ამისათვის კი მნიშვნელოვანია დამნაშავეობის დანაშაულის ჩადენის სურვილის გამომწვევი მიზეზის დადგენა. უნდა ვიცოდეთ რა არის დანაშაულის ჩადენის სურვილი (რატომ და რა სურს მოქმედს), ე. ი. დანაშაულის ჩადენის ზოგადი სურვილი. თუ დამნაშავეს ეს (ზოგადი) სურვილი არ ექნება, ის არც მის რეალიზაციაზე, კონკრეტულ სურვილზე გადავა. თუ კარგად ჩავუღრმავდებით, ეს ზოგადი სურვილი ზოგჯერ გადის სისხლის სამართლის ფარგლებს გარეთ და დანაშაულის გამომწვევ მიზეზებამდე მივყავართ. მნიშვნელოვანია დანაშაულის ჩადენის სურვილის გაჩენის სურვილი (მიზეზი), რომლის აღმოფხვრისა ან არარსებობის შემთხვევაში მოქმედს არ ექნება კონკრეტული ქმედების (როგორც მსურს) ჩადენის სურვილი. ეს კრიმინოლოგიურ - სისხლისსამართლებრივი საკითხია, რომელიც ცალკე კვლევას იმსახურებს. აქ მხოლოდ იმას აღვნიშნავთ, რომ თუ არ იქნება დანაშაულის ჩადენის სურვილი ზოგადად (ზოგადი სურვილი - რატომც მსურს და რა მსურს), მაშინ არც მისი ჩადენის კონკრეტული სურვილი იქნება (როგორც მსურს). *კონკრეტული სურვილი არის ზოგადი სურვილის არსებობის შედეგი და გამოხატულება. ამიტომ შედეგთან ბრძოლა (კონკრეტული სურვილი) მისი გამომწვევი მიზეზების (ზოგადი სურვილი) უგულვებელყოფით წარმატებული არ იქნება.*

IV. სურვილის ხარისხისათვის

განზრახ დანაშაულებში განსხვავებულია სურვილის ხარისხი, რომელიც ასევე მოქმედებს (უნდა იმოქმედოს) გაკიცხვის ხარისხზე. არ შეიძლება ვისაუბროთ ქმედების შემადგენლობის ნიშნების ცოდნის ხარისხზე, ის შეიძლება ჰქონდეს მოქმედს ან არ ჰქონდეს ანდა ცდებოდეს, რომელიც შეცდომის პრობლემასთან მიგვიყვანს. ამან შეიძლება გამოიწვიოს შეცდომასთან დაკავშირებული ქმედების შემადგენლობის დანაშაულად კვლიფიკაციის ცვლილება. სურვილში შეცდომა კი შეუძლებელია. *ქმედების შემადგენლობის განხორციელების სურვილი მოქმედს ან აქვს ან არ აქვს.* აქ შეიძლება განსხვავებული იყოს ქმედების შემადგენლობის ჩადენის სურვილის სიძლიერე, რომელიც შეიძლება გახდეს განზრახვის სახეების გამიჯვნის საფუძველი. რაც უფრო ძლიერია ქმედების შემადგენლობის ჩადენის სურვილი, მით უფ-

რო მეტად გააზრებულად და მიზანსწრაფულად მოქმედებს მოქმედი. ასევე უფრო მაღალია მისი უარყოფითად შეფასების, გაკიცხვის ხარისხი. ამდენად, სურვილი მნიშვნელოვანია როგორც ქმედების შემადგენლობის ეტაპზე განზრახვის დასადგენად, ისე უმართლობის () დადგენის შემდეგ მოქმედის შესაფასებლად, გაკიცხვის ხარისხის განსასაზღვრავად. გაკიცხვის ხარისხზე ნაკლებად იმოქმედებს ცოდნა, რადგან მისი მნიშვნელობა ქმედების შემადგენლობის ეტაპზე ამოიწურება.

V. ალტერნატიული განზრახვისას სურვილისა და ცოდნის ურთიერთდამოკიდებულება

ამ დროს მოქმედმა დაზუსტებით არ იცის რა მოხდა, რა შედეგი დადგება, მაგრამ ნებისმიერი მათგანი მისთვის სასურველია. ამდენად ნებელობა (სურვილი) წინ უსწრებს ქმედების ჩადენის ცოდნას, რომელიც არ არის კონკრეტული და საკმარისი იმისათვის, რომ დაზუსტებით იცოდეს მოქმედმა თუ რა შეიძლება მოხდეს. თუმცა მას სურს შესაძლო ვარიანტთაგან ერთ-ერთის დადგომაც, რომელიც ამ ქმედებას სავარაუდოდ აუცილებლად მოყვება (მაღლაკელიძე, 2013).

რა თქმა უნდა, სურვილისა და ცოდნის ურთიერთკავშირი აქაც სახეზეა, განზრახვის ალტერნატიულობას სწორედ მოსალოდნელი შედეგის უზუსტობა (კონკრეტულად არცოდნა ან არაკონკრეტული ცოდნა) წარმოადგენს. ცოდნა შეიძლება იყოს კონკრეტული ან არაკონკრეტული, როცა არ იცი ზუსტად რა მოხდება, როგორ განვითარდება მოვლენები და რა შედეგი დადგება (Phutkaradze, 2018: 227-235). მაგრამ ამ ვარიანტების სურვილი არ შეიძლება იყოს ცოდნის მსგავსად კონკრეტული ან არაკონკრეტული. ქმედების ჩადენის სურვილი გაქვს ან არა, მიუხედავად იმის ცოდნისა, თუ რას გამოიწვევს ის. ადამიანი მოქმედებს მაშინ, როცა იცის რას გამოიწვევს ეს ქმედება და სურს. ადამიანი მოქმედებს მაშინაც, როცა დაზუსტებით არ იცის რას გამოიწვევს ეს ქმედება, მაგრამ შესაძლო ვარიანტთაგან ნებისმიერი მისაღებია და სურს. ქმედების ჩადენის სურვილი ქმედების ჩადენის მომენტში კონკრეტული და დაზუსტებულია, რომელმაც მოქმედს გადაწყვეტინა ქმედების ჩადენა თუნდაც ალტერნატიული შედეგების დადგომის მიუხედავად.

ალტერნატიული სურვილის შემთხვევაში ის სხვაგვარად მოიქცეოდა და არა ისე, როგორც იმოქმედა. ის მოიქცეოდა ისე, როგორც და რისი მიღწევაც სურდა. სწორედ სურვილის დაზუსტება და მისი მიღწევისათვის ქმედების ჩადენის ნებელობაა ქმედების ჩადენის განმაპირობებელი. ალტერნატიული შეიძლება იყოს შედეგის დადგომის შესაძლებლობა და მის მისაღწევად ქმედების ნიშნების ცოდნა, მაგრამ ალტერნატიული არ შეიძლება იყოს გადაწყვეტილება ქმედების ჩადენის თაობაზე. ქმედების ჩადენის გადაწყვეტილებას მოქმედი ან იღებს ან არა. ქმედების ჩადენის გადაწყვეტილებას ყოველთვის

წინ უსწრებს ამ ქმედების ჩადენის ნებელობა და სურვილი, რომელსაც თავის მხრივ სხვა ფაქტორები განაპირობებს.

ალტერნატივა შეიძლება ჰქონდეს მოვლენების განვითარებას და ცოდნას მათ შესახებ, რომელიც განსხვავებულ შედეგებამდე მოგვიყვანს. მაგრამ თუ მოქმედს ერთ-ერთი მათგანიც არ სურს რომ დადგეს, მაშინ ის ამ ქმედებას არ ჩაიდენს. ის ამ ქმედებას სჩადის სწორედ იმიტომ, რომ დარწმუნებული არ არის მოვლენების განვითარების სიზუსტეში და შესაძლო ვარიანტთაგან მისთვის ყველა მისაღები და სასურველია. წინააღმდეგ შემთხვევაში *არასასურველი შედეგის გამომწვევი ქმედების ჩადენა მოქმედისათვის არასასურველი უნდა იყოს.*

აქედან შეიძლება დავასკვნათ, რომ ალტერნატიული განზრახვის დროსაც კი როდესაც ქმედების შემადგენლობის შესახებ ცოდნა არაკონკრეტული და ალტერნატიულია, მისი გამომწვევი ქმედების ჩადენის თაობაზე სურვილი (ნებელობა) კონკრეტული და დაზუსტებულია. ის (სურვილი) ან აქვს მოქმედს ან არ აქვს. შესაბამისად ის მოქმედებს ან არ მოქმედებს. *ალტერნატიული, დაზუსტებული სურვილის შემთხვევაში მოქმედება შეუძლებელია მანამ, სანამ მოქმედი არ გადაწყვეტს და არ დააზუსტებს რა სურს - იმოქმედოს თუ არა. სურვილის, ნებელობის დაზუსტების ან არსებობის გარეშე ქმედება არ იქნება ნებელობითი და ამდენად სისხლისსამართლებრივად საინტერესო.*

თუმცა ქმედების შემდეგ მოვლენების განვითარების შესახებ ალტერნატიული წარმოდგენისა ან ცოდნის შესაბამისად, მაგრამ მოქმედისათვის თუნდაც ერთ-ერთი სასურველი შედეგის გამომწვევი ქმედება, რომელიც მის ნებით არის შესრულებული, საინტერესოა სისხლისსამართლებრივი თვალსაზრისით.

VI. სურვილით ცოდნის გააქტიურება

არავინ არ უარყოფს ცოდნის მნიშვნელობასა და ადგილს განზრახვის ცნებაში, მაგრამ სურვილის (ნებელობის) მნიშვნელობა მტკიცებასა და დასაბუთებას ნამდვილად არ საჭიროებს (ავტორთა კოლექტივი, 2018:159-168).

ადამიანის ქცევის (თუნდაც დანაშაულებრივი ქმედების) გამომწვევი მიზეზების კვლავამ არ უნდა მოგვაქციოს ფსიქოლოგიზმის ტყვეობაში, მაგრამ მხოლოდ წმინდა ნორმატიული (სამართლებრივ-შეფასებით) კატეგორიებით მისი დახასიათებაც სრულყოფილი არ იქნება.

ფსიქოლოგიური ფაქტორების გათვალისწინება ადამიანის ნების (სურვილის) ჩამოყალიბებაზე აუცილებელია. ეს საკითხი საკმაოდ კარგად არის შესწავლილი და დამუშავებული იურიდიულ ფსიქოლოგიაში. აქ მათ განხილვას აღარ შევუდგები.

მინდა აღვნიშნო, რომ სხვადასხვა მიზეზის გამო რაიმე ქმედების (მათ შორის დანაშაულებრივი) ჩადენის სურვილი წინ უსწრებს გადაწყვეტილებას ამ ქმედების ჩადენაზე. ქმედების ჩადენის თაობაზე გადაწყვეტილების მიღების შემდეგ იწყება გონებრივი გააზრება, თეორიული ცოდნის „გააქტიურება“, ამოქმედება პრაქტიკაში გამოსაყენებლად. მანამდე ამ ცოდნის არსებობისა და მით უმეტეს გამოყენების აუცილებლობა არ არსებობს. თუმცა სურვილის განხორციელებას სჭირდება შესაბამისი ქმედების შესახებ ჯერ თეორიული ცოდნა და შემდეგ პრაქტიკული ჩადენა. ეს კი იმას ადასტურებს, რომ ჯერ წარმოიშობა სურვილი და შემდეგ შესაბამისი ცოდნის გამოყენებით ხდება ან არ/ვერ ხდება ამ სურვილის რეალიზაცია. არასასურველი, არანებელობითი ქმედება იურიდიული, სისხლისსამართლებრივი თვალსაზრისით უმნიშვნელოა.

რაიმე ქმედების ჩასადენად (მათ შორის დანაშაულებრივი ქმედების), სისრულეში მოსაყვანად საჭიროა ამ ქმედების ჩადენის სურვილი (ნება) და შესაძლებლობა ერთდროულად. თუ არ გაქვს სურვილი, მაგრამ გაქვს შესაძლებლობა, ქმედებას არ ჩაიდენ. მაგრამ თუ გაქვს სურვილი, მაგრამ არა გაქვს შესაძლებლობა, მაშინ ქმედებას ვერ ჩაიდენ.

შესაძლებლობა თავის მხრივ გულისხმობს როგორც ამ ქმედების ჯერ თეორიულ - გონებრივ გააზრებას, ე. ი. მის ცოდნას, ისე პრაქტიკული განხორციელების უნარს, შეიძლება ითქვას ფიზიკურ, რეალურ შესაძლებლობას. ადამიანი გონიერი არსებაა და ცალკეული (რეფლექსური, აფექტური, ფსიქიკური დაავადება და ა. შ.) შემთხვევების გარდა ჯერ გონებრივად გაიზრება და შემდეგ მოქმედებს. ანუ ქმედების ჩადენას წინ უსწრებს მისი გონებრივი გააზრება, ცოდნა ამ ქმედებაზე. *ცოდნას კი წინ უსწრებს სურვილი ქმედების ჩადენაზე*. სურვილით, ნებით წარმართული ქმედებაა შეფასების კუთხით საინტერესო. როცა ადამიანი სხვადასხვა მიზეზის გამო თავის ქმედებას ვერ წარმართავს, ვერ აკონტროლებს ან როგორც გავრცელებულია, „ვერ ბატონობს“ საკუთარ ქმედებაზე, მაშინ მისთვის ამ ქმედების გამო გაკიცხვა და მით უმეტეს სისხლისსამართლებრივი პასუხისმგებლობის დაკისრება უსამართლობა იქნებოდა.

ადამიანი სურვილითა და ნებელობით უნდა მოქმედებდეს. მხოლოდ ასეთი ქმედებაა იურიდიულად, სისხლისსამართლებრივად მნიშვნელოვანი (ავტორთა კოლექტივი, 2018: 160). სურვილით იწყება ქმედების ჩადენის სურვილი, მაგრამ მხოლოდ ცარიელი სურვილი არ კმარა! სურვილის შესასრულებლად საჭიროა სათანადო შესაძლებლობა, რომელიც გულისხმობს თეორიულ და პრაქტიკულ შესაძლებლობას.

VII. სურვილი და შესაძლებლობა

თეორიული შესაძლებლობა არის ცოდნა ქმედების თაობაზე (სისხლისსამართლებრივი თვალსაზრისით ქმედების შემადგენლობის ნიშნებზე), *პრაქტიკული შესაძლებლობა* კი გულისხმობს თეორიულად გააზრებული ქმედების პრაქტიკულად ჩადენის უნარს.

სწორედ ქმედების ნიშნების თეორიული გააზრების ან პრაქტიკული ჩადენის დროს შეიძლება მოხდეს შეცდომა ან არ მოხდეს. ე. ი. მოქმედმა ჩაიდინოს სასურველი ქმედება ან ვერ ჩაიდინოს.

დანაშაულის ჩასადენად მხოლოდ ცოდნა არ კმარა. საჭიროა ცოდნის საფუძველზე პრაქტიკულად რეალური ქმედების ჩადენა.

რისი ცოდნა აქვს მოქმედს, ჩვენ ვერ შევაფასებთ, თუ არ მოხდა ამ ცოდნის გამოხატვა. ეს კი შესაბამის ქმედებაში გამოიხატება. რაც არ იცი, იმას ვერც ჩაიდენ, ვერ გააკეთებ. რაკი ცოდნის შესაბამისი ქმედების რეალიზაცია იწყება, შეიძლება დაიწყოს ამ ქმედების სისხლისსამართლებრივი შეფასებაც. მხოლოდ ქმედების ცოდნას ვერც დავუმტკიცებთ მოქმედს და ვერც შესაბამისად შევაფასებთ, თუ არ გვექნება შეფასების ობიექტი - მის მიერ განხორციელებული ქმედება. ქმედებას კი ადამიანი არ ჩაიდენს ნებელობის გარეშე, რა თქმა უნდა, როცა ის ამ ქმედებაზე ბატონობს.

ჩვენ არ უარვყოფთ ცოდნის როლსა და მნიშვნელობას განზრახვისა და მისი ხარისხების დადგენასა და განსაზღვრაში, მაგრამ *სურვილი* დ *ნებელობა ყოველთვის წინ უსწრებს ცოდნის პრაქტიკულ რეალიზაციას*.

არსებობს ცოდნა რაღაც ფაქტების შესახებ, მაგალითად, დანის დარტყმით კაცის მოკვლის, თოფის გასროლით, საწამლავის მიცემით, მაგრამ მათი გააქტიურება - პრაქტიკული ჩადენა ხდება მხოლოდ ნების, სურვილის შემთხვევაში. *ცოდნა პასიურად, რეალიზაციის გარეშე სისხლისსამართლებრივად საინტერესო არ არის*. ცოდნა რეალიზებული დანაშაულებრივ ქმედებაში ხდება სისხლისსამართლებრივი შეფასების საგანი. *ცოდნის რეალიზაციას კი მისი გამოყენების სურვილი ახდენს*.

არსებობს მოსაზრება, რომელიც განზრახვაში უპირატესობას ნებელობის მხარეს ანიჭებს, *dolus voluntati*vs, მეორე მოსაზრება ინტელექტუალურ მომენტს, ცოდნას *dolus intelectuales*. საინტერესოა განზრახვის კომპონიციური განმარტება, რომელიც ცოდნასა და ნებელობას აუცილებლად მიიჩნევს, მაგრამ გამოკვეთილ უპირატესობას არც ერთს არ ანიჭებს (ფუტკარაძე, 2019: 38-53; ნაჭყებია, 2011; ტურავა, 2011: 266-275).

აქ აღარ შევუდგებით ეროვნული და უცხოური ლიტერატურის განხილვა - დამუშავებას, სადაც განზრახვის აუცილებელ კომპონენტად მიჩნეულია სურვილი და ცოდნა.

განზრახვის ნებისმიერ სახეში ისინი სხვადასხვა სიძლიერით, მასშტაბით აუცილებლად არსებობენ.

VIII. ქმედების სურვილი და შედეგის სურვილი

როგორც აღვნიშნეთ მოქმედს სურს ქმედება და ამიტომ სჩადის მას. თუ მოქმედს ასევე სურს შედეგი და ითვალისწინებს მისი განხორციელების გარდაუვალობას გვაქვს პირდაპირ განზრახვა (ჩვენი სისხლის სამართლის კოდექსის მიხედვით). თუკი ასეთი შედეგი არ სურს, მაგრამ შეგნებულად უშვებდა ან გულგრილად უკიდებოდა მის დადგომას, გვაქვს არაპირდაპირი განზრახვა. ეს ის შემთხვევებია, როცა მოქმედის ცოდნით გათვალისწინებულია მართლსაწინააღმდეგო შედეგების დადგომის შესაძლებლობა (იხ. საქართველოს სსკ-ს მე-9 მუხლის მოქმედი რედაქცია).

აღამიანი ყოველთვის ჩადის იმ ქმედებას, რაც სურს, მაგრამ ყოველთვის არ დგება ის შედეგი, რაც სურს. ქმედების ჩადენის სურვილი არ იცვლება. შეიცვლება სურვილი, შეიცვლება ქმედებაც. მაგრამ იცვლება შესაძლებლობა - ცოდნა და პრაქტიკული ქმედება, რომელიც სხვადასხვა შედეგს იძლევა. სწორედ შესაძლებლობის ცვალებადობის გამო სხვადასხვა შედეგის დადგომა იწვევს კვალიფიკაციის შეცვლის აუცილებლობას, და არა სურვილის, ნების ცვლილებას.

ერთი სურვილის მისაღწევად შეიძლება სხვადასხვა შესაძლებლობის არსებობა და არჩევა. მაგალითად ვინმეს მოკვლის სურვილი, მაგრამ ერთი შესაძლებლობის შემთხვევაში, მაგალითად, მხოლოდ საწამლავის მიცემა, მისი გამოყენება გვსურს ან არა და უარს ვამბობთ მასზე.

სურვილისა და შესაძლებლობის (ცოდნისა და მის შესაბამისად ქმედების) ურთიერთდამოკიდებულება იყო და ყოველთვის იქნება მეცნიერული კვლევისათვის საინტერესო საგანი. თეორიულად მეცნიერებმა შეიძლება სხვადასხვა პოზიცია შეიმუშაონ და შემოგვთავაზონ, მაგრამ ხშირად ნებელობისა თუ შესაძლებლობის პრიორიტეტულად აღიარება სისხლის სამართლის პოლიტიკას უკავშირდება. აქ კი ძალიან მნიშვნელოვანია ამ საკითხთან დაკავშირებით საკანონმდებლო და სასამართლო პოლიტიკა. ნებისმიერი თეორიული საკითხის სიცოცხლისუნარიანობის შემოწმება ხდება სწორედ კანონმდებლობასა ან/და სასამართლო პრაქტიკაში.

თუ კარგად გავაანალიზებთ ჩვენი კანონმდებლობის შესაბამისად ჩამოყალიბებულ პირდაპირი განზრახვისა და არაპირდაპირი განზრახვის საკანონმდებლო კონსტრუქციას სურვილის საკითხთან მიმართებაში ვნახავთ, რომ *ქმედების ჩადენის სურვილი ორივე სახის განზრახვის დროს აუცილებელია*, ისე მოქმედი არ იმოქმედებს, მაგრამ შედეგის დადგომის სურვილი სხვადასხვაა. მოქმედმა შეიძლება იმოქმედოს მაშინ, როცა არ სურს კონკრე-

ტული შედეგი. თუ რატომ ეს ცალკე კვლევის საკითხია, რომელსაც აქ აღარ შევხებით. მაგრამ მოქმედი არ იმოქმედებს მაშინ, თუ არ სურს თვით ქმედების ჩადენა. ქმედების ჩადენის დროს სურვილი აუცილებელია, შედეგის დადგომის დროს კი ყოველთვის არა. ქმედების შემადგენლობა კი ქმედებით იწყება და ყოველთვის ქმედებას ითვალისწინებს და არა შედეგით.

ამიტომ სურვილის (ნების) გარეშე შემადგენლობის ჩადენა შეუძლებელია თუნდაც ისეთ შემადგენლობებში, სადაც მოქმედს კონკრეტული შედეგის დადგომა არ სურს. მაგრამ მას სურს ქმედება, რომელმაც შეიძლება ეს შედეგიც გამოიწვიოს.

დასკვნა

დანაშაულის სხვადასხვა მოძღვრებამ და ზოგიერთ ქვეყანაში მის შესაბამისად მიღებულმა კანონმდებლობამ შესაძლებელია სხვადასხვა ადგილი მიუჩინოს სურვილს დანაშაულებრივ ქმედებაში. ასევე განსხვავებულად შეაფასოს მისი მნიშვნელობაც. შეიცვალოს სურვილის ადგილი და როლი დანაშაულის ცნებაში. ყველაფერი სურვილით იწყება. თუ არ არსებობს სურვილი, მაშინ არც მისი შესაბამისი ქმედების ჩადენა ხდება. არ მოხდება ქმედების ჩადენა, არც მისი შეფასების აუცილებლობა იარსებებს. თუ ვამბობთ, რომ თანამედროვე სისხლის სამართალი არის ქმედების სისხლის სამართალი, მაშინ ისიც უნდა დავამატოთ, რომ სისხლის სამართლისათვის მნიშვნელოვანია არა ნებისმიერი ქმედება, არამედ ადამიანის ნებით (სურვილით) წარმართული ქმედება. მხოლოდ ასეთი ქმედება შეიძლება გახდეს სისხლის-სამართლებრივი შეფასების საგანი და უარყოფითად შეფასდეს, გაიკიცხოს. ადამიანს ვერ გავკიცხავთ ისეთი ქმედებისათვის, რომელიც მისი ნებით, სურვილით არ ჩაუდენია.

მხოლოდ ცოდნაზე ან მხოლოდ სურვილზე დაფუძნებული ქმედება ვერ გამოიწვევს სრულფასოვანი პასუხისმგებლობის საფუძველს. ქმედების ჩადენის დროს უნდა არსებობდეს როგორც მისი ჩადენის სურვილი, ისე მისი გონებრივი გაცნობიერება (ცოდნა). მხოლოდ ასეთი ქმედებისათვის შეიძლება მოვთხოვოთ მის ჩამდენს პასუხისმგებლობა.

სათანადო სურვილისა და ცოდნის გარეშე ჩადენილი ქმედება ვერ იქნება სრულფასოვანი ადამიანურ-ფსიქოლოგიური თვალსაზრისით და შესაბამისად ვერც უარყოფით შეფასებას დაიმსახურებს სამართლებრივ-ნორმატიული თვალსაზრისით.

გამოყენებული ლიტერატურა:

- ავტორთა კოლექტივი (2018). სისხლის სამართლი. სახელმძღვანელო. ზოგადი ნაწილი. მესამე გამოცემა. რედ. გურამ ნაჭყებია, ნონა თოდუა ; ავტორთა კოლექტივი: გ. ტყეშელაშვილი, მ. ლეკვეიშვილი, გ. ნაჭყებია, ნ. თოდუა, ქ. მჭედლიშვილი-ჰედრიხი, გ. მამულაშვილი, მ. ივანიძე, ი. ხერხულიძე, გამომცემლობა „მერიდიანი“, თბილისი;
- გამყრელიძე (1998). ოთარ გამყრელიძე. გერმანული სისხლის სამართლის ზეგავლენა ქართულ სისხლის სამართალზე, წიგნში „ბრძოლა სამართლებრივი სახელმწიფოსათვის“. თბილისი;
- მაღლაკელიძე (2013). ლ. მაღლაკელიძე. განზრახვა და მართლწინააღმდეგობის შეგნება ქართული და გერმანული სისხლის სამართლის მიხედვით, (შედარებით-სისხლისსამართლებრივი ანალიზი). თბილისი;
- ნაჭყებია (2011). გ. ნაჭყებია. სისხლის სამართლის ზოგადი ნაწილი (სახელმძღვანელო). თბილისი;
- საქართველოს სისხლის სამართლის კოდექსი, 2009.
- ტურავა (2011). მერაბ ტურავა. სისხლის სამართალი. ზოგადი ნაწილი. დანაშაულის მოძღვრება. თბილისი;
- ფუტკარაძე (2019). ედიშერ ფუტკარაძე. ადამიანის უფლების დაცვა სისხლის სამართალში მისი სამართლებრივ სიკეთედ გამოცხადების თვალსაზრისით. ნაწილი II. ჟურნალი „ცხოვრება და კანონი“, 2019, №2 (46);
- Phutkaradze (2018). Edisher Phutkaradze. Die Abgrenzung des Eventualvorsatzs von der bewussten Fahrlaessigkeit und Irrtuemer im Strafrecht. Ankara.